

відомих мислителів, як К. Сакович, С. Пекалід, Л. Зизаній, К. Транквіліон-Ставровецький, С. Кленович, М. Гусовський та інші. Зокрема, С. Пекалід присвятив багато сторінок своєї поеми «Острозька війна» опису природи рідного краю, полів, річок, долин, багатства фауни і флори. Те ж саме бачимо і в «Роксоланії» С. Кленовича.

Богословсько-естетичну спрямованість мають твори Юрія Дрогобича, зокрема, «Прогностична оцінка 1483 року». Багатогранною є творча спадщина Станіслава Оріховського та Климента Саковича, в чиїх творах виразно простежуються риси споріднені з неоплатонізмом доби італійського ренесансу. На особливу увагу заслуговує праця митрополита Спиридона «Изложение о православней истинне нашей вере», в якій детально розглядається перелік сюжетів тогочасної православної іконописної традиції.

Ренесансна традиція вносить зміни і у ставлення до людини. В кінці XV–XVI ст. українські мислителі, як і їхні західноєвропейські колеги, трактували людину як найвищу цінність, вважали її творцем самої себе, розглядали її не як маріонетку в руках Творця, а як його відповідального співробітника. В центрі філософських роздумів перебувала також проблема співвідношення Бога і людини, акцентувалась увага на здатності людського розуму осягнути істину, проникнути у зміст священних текстів (Л. Зизаній, Ю. Рогатинець).

Велику увагу проблемі людини приділяли С. Оріховський, К. Сакович та К. Транквіліон-Ставровецький. Так, С. Оріховський, хоча й віддавав данину традиційним твердженням на зразок тих, що всі помисли людини у земному житті мають бути спрямовані на сходження до Бога, на досягнення «богомисленності» й «найвищого благословенства», та в цілому він був переконаний у самодостатності людини, стверджував, що від неї самої залежить, чи стане вона гідною високого призначення, чи перетвориться на «огидну й нікчемну тварину» [10, с. 39–43].

У цьому контексті цікаво відмітити, що ще Никифор I (760–811 рр.), патріарх Константинопольський (кажучи про ікону використовує термін «μορφή» (образ, форма) з христологічного гімну Послання св. Павла до Філіппійців (Флп. 2: 6–7). Він асоціює «μορφή» з двома природами Христа: «Божественний Апостол говорить нам не тільки про одну божественну, але й про другу μορφή – μορφή раба... Тому, слідуючи Павлу та сповідуючи во Христі дві μορφή, що являють нам два ества, ми визнаємо подібну нам людину, що має зовнішній вигляд, який можна описати» [9, т. 22, с. 11]. Як стверджує Фома Аквінський: «...тварне буття є аналогічним божественному буттю...» [3, с. 187].

На останок відмітимо, що ще однією характерною рисою європейської ренесансної культури є посилення акценту на чуттєвому сприйнятті як навколишнього світу, так і релі-

гійних істин. Зауважимо, що це зовсім не суперечить підвищеній релігійності, сплеском якої також характеризується епоха Ренесансу як в Європі, так і в українській культурі кінця XV–XVI ст. Духовне і чуттєве в культурі ренесансної України мають нерозривний синкретичний зв'язок.

Як приклад цього синкретизму, що не втратив своєї актуальності й сьогодні, наведемо вислів швейцарського католицького теолога, кардинала Ханса Урса фон Бальтазара (Balthasar, Hans Urs von). Однією з основних тез фон Бальтазара є наступна: «якщо краса і прекрасне – це виявлення откровення або випромінювання з глибини буття, тоді откровення прихованого Бога, включаючи Втілення Христа, саме по собі «утворює аналогію по відношенню до цієї краси світу» [2, с. 85].

«Якщо усе прекрасне та чудове в світі є ерірфанаїа, проблеск, сьайво сокровенних, могутніх сутнісних основ буття у формі, що сприймається чуттєво, то знаходження (російський перекладач фон Бальтазара О. Бичков використовує російський термін «событие» як «виявлення», «знаходження») самооткровення сокровенного, неосяжного та всемогутнього Бога в земних формах, у слові, в історії та, кінець кінцем, у образі людини може саме по собі скласти аналогію по відношенню до цієї краси світу, наскільки б безмірно воно її не переважало» [12, S. 9].

Отже, підсумовуючи, відмітимо, що використання терміну «Ренесанс» в контексті української культури кінця XV–XVI ст. є цілком природним та органічним і не суперечить загальноприйнятому погляду на «Ренесанс» як унікальну епоху в історії європейської культури. Період кінця XV–XVI ст. в Україні в повній мірі несе в собі всі риси, що є характерними для європейського Ренесансу.

1. Баткин Л. М. Итальянский гуманистический диалог XV века / Л. М. Баткин // Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
2. Бычков О. В. Эстетический смысл традиционного текста в свете современной герменевтики / О. В. Бычков // Эстетика на переломе культурных традиций. – М., 2002. – С. 79–93.
3. Жильсон Э. Дух средневековой философии / Э. Жильсон; [пер. с французского Г. В. Вдовино] – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2011. – 560 с.
4. Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. Избр. тр. / В. М. Жирмунский. – Л.: Наука, 1979.
5. Історія української філософії: Підручник. – К.: Академвидав, 2008. – 624 с.
6. Київ в історії філософії України / [Горський В. С., Стратій Я. М., Тихолаз А. Г., Ткачук М. Л.]. – К.: Вид. дім «KM Academia»; ТОВ Університетське товариство «Пульсари», 2000. – 264 с.: іл.
7. Конрад Н. И. Запад и Восток / Н. И. Конрад – М., 1972.
8. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1982. – 623 с.
9. Православная энциклопедия. М.: Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2009. – Т. XXII. – 751 с.
10. Сас П. М. Проблема людини в творчості українського письменника XVI століття Станіслава Оріховського / П. М. Сас // Україна і Польща в період феодалізму. – К., 1994.
11. Українська література XI–XVIII ст.: хрестоматія / [за ред. П. В. Білоуса]. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 688 с.
12. Balthasar H. U. von. Herrlichkeit. Eine theologische Aesthetik. Bd. II. Facher der Stile. Teil 1. Klerikale Stile. Einsiedeln: Johannes Verlag, 1984.

Ярослав Мокляк

Бар'єри невпевненості. Європейський вибір української молоді в едукативному просторі пограниччя

У цій статті автор представляє теорії міжкультурної комунікації і те, як вони застосовуються в едукативному просторі пограниччя. Автор вважає, що студенти, які знають проблеми миру, легше зрозуміють питання місцевого значення. Автор представив цей метод на прикладі журналу «Глобальна політика», що його публікують студенти Інституту міжнародних відносин Державної вищої східноєвропейської школи у Перемішлі.

In this article the author presents the theories of intercultural communication and how they are applied to the educational space of Borderlands. The author believes that students who know the problems of the world, understand the local issues easier. The author presents this method on the example of the magazine «The Global Politics», published by the students of the Institute of International Relations at East European State Higher School in Przemyśl.

Чимало теоретиків ствержують, що людині потрібен контакт з іншою людиною, а потреба комунікативності виникає з елементарної людської потреби афіліації, тобто необхідності перебування серед інших людей і встановлення почуттєвих взаємин (див. Дейвід Майерс) [2, с. 125; 4, с. 337]. Разом з тим виникає потреба ефективною комунікативності, яка могла б зміцнити почуття безпеки одиниці і всієї суспільної групи. Основне, щоб постійно збільшувати справність міжлюдської комунікативності, і тому варто нагадати теорію зменшення невпевненості Чарльза Бергера і Річарда Калабрейзі [3, с. 164; 9, с. 99–112;]. Основою цієї теорії є переконання, що на початковому етапі міжлюдських взаємин переважає почуття невпевненості. Людина стикається з невідомою людиною або незнаним суспільним, культурним або політичним середовищем. Тоді з'являється психологічний бар'єр, який долаємо під час комунікативності з новим середовищем. Невпевненість може виходити з суб'єктивного почуття загрози одиниці та обмежує відчуття безпеки. Життєвою потребою людини є зменшення невпевненості, а до цього потрібна інтенсифікація взаємин між середовищами. Виникає питання, яких методів вжити, щоб зінтенсифікувати міжлюдську комунікативність на рівні трансграничних взаємин? Можна також поставити питання, чому потрібно інтенсифікувати комунікативність на трансграничній території? Чому відчуття безпеки необхідне для академічної молоді, як правило, відкритої до світу?

Зустрічаємо серед молоді різні особистості. Натуральним є те, що молоді люди хочуть вчитися більше і дійсно швидко вчаться. Знання збільшує в них почуття безпеки, а можливість здобути його, пов'язана з концепцією та технікою навчання [5; 6; 8]. Вчитися – це одне з основних методів у процесі покращення якості комунікативності між людьми, завдяки чому збільшується простір безпеки, як в психологічному вимірі одиниці, так у ширшому суспільному та політичному обсязі. Необхідно констатувати, що процес пізнання світу, його місцевих, регіональних та глобальних проблем, пов'язаний з багатьма перешкодами, які «той, хто навчається» мусить подолати, щоб ефективно зменшити почуття особистої невпевненості. Яким чином спрямувати зацікавлення молоді, щоб подолати бар'єр невпевненості та прискорити європейський вибір? Отже, йдеться про те, щоб відгукнутися на проблеми інших людей та інших культур.

Друга теорія, пов'язан з першою, це теорія міжкультурного пристосування, у якій йдеться про «невпевненість в глобальному селі». Вказує вона на причини виникнення культурних анклавів, які створювалися мігрантами. Створення таких анклавів, як писав Вільям Гадайкенст, виникало з невпевненості і неспокою. Повне культурне пристосування одиниці відбувалося тоді, коли у контакті з культурою господарів мігрант не відчував ні невпевненості, ні тривоги. Така ситуація можлива тоді, коли він пізнав мову і культуру, з якою зіткнувся. Якщо мігрант почуває себе добре в обширі анклаву власної культури, його суспільна невпевненість є малою, тоді йому бракує мотивації, щоб ознайомлюватися з культурою господарів. Одночасно зростає рівень невпевненості щодо культури господарів, і мігрантові важче асимілюватися, що є однією з причин створення національного гетто. Чим більше таких одиничних випадків, тим процес замкненості на культуру господарів збирає все більше перешкод і невпевненості, а гетто є щораз чисельнішим і частішим [1]. У польсько-українському трансграничному просторі це явище не має значних розмірів, однак міграційний рух є великий, тому теорію Гадайкенста можемо застосувати

у відношенні до трансграничної території. Можемо також її віднести до традиційних національних меншин у Польщі і в Україні, тобто до груп людей, які упродовж кількох поколінь проживають на даній території. Якщо представник не титульної культури (українець у Польщі, поляк в Україні) добре володіє мовою, знає культуру господарів (у цьому розумінні сам також є господарем) і повністю користується громадянськими правами, він кандидує і може бути вибраним до різного роду представницьких органів і т. д. У такому разі комунікативність не створює жодних труднощів, але все-таки надалі проблемою може бути міжкультурна адаптація, коротко кажучи, рівень невпевненості і суспільного неспокою як у меншин, так і у господарів.

Слід поставити питання, чому деякі суспільства легко приймають нові культурні зразки або на їх основі створюють власні, а інші послідовно їх відкидають? Подібне діється з апробацією іноземних зразків, хоча пасивне сприйняття не змінює культурної території мігрантів або господарів. Наприклад, акцептуємо українську екскурсію, що прогулюється по Ринку у Кракові, або сприймаємо польську екскурсію у Києві. Ми не знаємо тих людей, і вони нам не заважають. Признати, це є щось більше, ніж апробувати, тому що йдеться про повагу до атрибутів сусідньої культури, її мови, фольклору; поцінуємо ті культурні цінності, хоча не творимо їх і не беремо в них участі. Сама апробація і визнання іншої культури є також важливим елементом міжкультурної комунікативності і впливає на будову добрих міжлюдських взаємин у різних середовищах.

Чинником, який ускладнює прийом нових культурних зразків, або хоча б їх акцептацію, є ставлення щодо зразків іншої культури, яку члени даної культури сприймають неохоче, нехтуючи нею. Величезну роль відіграють етнічні стереотипи, які в процесах міжкультурної комунікативності становлять важливий чинник акцептації або відчуження, що найчастіше опирається на ірраціональні передумови [1]. Незалежно від того, скільки правди чи фальші міститься в стереотипах, вони беруть участь у будові реального простору, навіть цей простір створюють. Буває, що стереотипи є вирішальними щодо відношення до інших/чужих/сусідів. У цьому місці можна перелічити весь спектр стереотипів, що функціонують у трансграничному просторі, звертаючись як до історії, так і до сучасності. Актуальним залишається питання, наскільки вони ламають бар'єри у взаєминах, і наскільки розбудовують чи нищать ступінь невпевненості, чи радше його ескакують. Інакше, яким чином впливають на перебіг комунікативності між польськими і українськими студентами?

Ельжбета Тарновська у праці «Культурна невпевненість та відношення до іншості» наводить низку гасел, що використовуються для опису зглобалізованих реалій, таких як: «культурний хаос», «культурна невпевненість», «суспільство без правил», «розпад», «культурна дезорієнтація» [7, с. 94]. З цього вимальовується образ сучасного світу, в якому одиниця повинна мати постійне почуття дезорієнтації і невпевненості. Однак, чи так є насправді, чи відноситься це до студентського середовища? У літературі предмету помічаємо образ людини, яка змушена постійно достосовуватися до нових умов. Тоді людина невпевнена у майбутньому, що може вести до суспільної апатії, тобто вичерпується зацікавлення реальністю, або до агресії, коли наростає небажання порозуміння чужих/сусідів. Чи так представлений «культурний хаос» є наявним у житті студентської молоді на польсько-українському пограниччі?

Нівелювання культурних упереджень є основою теорії третьої культури Фреда Касміра. Ця теорія пов'язана з безпекою, яка загально розглядається в категоріях протиставлення культур. У світі маємо справу з неконтрольованою міграцією різних етнічних груп до інших культурних середовищ, що зміцнює культурну мозаїку також на трансграничних просторах. Слід звернути увагу на те, що культурна асиміляція набирає форми процесу, який часоно нескінченний, а також відбуваються антропологічні аспекти дифузії культур, тобто зміцнюється етноцентрична постава, етнічна стратифікація, етнічна дистанція, стереотипи і упередження. Весь час значну роль відіграють історичні події, які інколи є вирішальними у формуванні міжкультурної інтеракції. Усі ці питання багатокультурності впливають на створення, так званої, третьої культури, яка ґрунтується на дослідженнях багатоетнічних суспільств, в яких розмовляють кількома мовами. У середині цих суспільств доходить до міжкультурних контактів, однак немає домінування однієї культури над іншою, не затирається тожність чи культурний зміст однієї з них.

У випадку Польщі і України не йдеться про зрівняння значення двох культур на їх традиційних територіях, бо у Польщі є і залишиться провідною польська культура, а в Україні, принаймні у західних та центральних областях – українська. Йдеться про перелом недовіри в обидвох суспільствах, що нашарувалася упродовж останніх поколінь і зменшення в одних та інших рівня невпевненості. Діяльність у цьому напрямку треба вести у кожній віковій і професійній групі, хоча я вважаю, що мети найшвидше можна досягнути серед молоді. Крім того, у польсько-українському трансграничному просторі перелом недовіри і зменшення невпевненості кожна з цих культур може досягнути окремо, оминаючи безпосередні контакти. Тут я маю на увазі освітні програми та молодіжні пропозиції, що реалізуються без участі представників іншої національності. Цієї діяльності було б недостатньо, і слід відноситися до них як до випереджаючих інші, ефективніші спільні пропозиції.

Жодне пограниччя не може обмежити студентські пропозиції у місцевих справах, у нашому випадку польсько-українського питання. Йдеться про мобілізацію студентської енергії у різних сферах і ширших розмірах. У часи глобалізації на близьке сусідство слід дивитися через призму безпеки у всьому геополітичному регіоні. Отже, міжкультурна комунікативність на європейсько-українському пограниччі не повинна мати виключно польсько-український етнічний характер. Щоправда, не можна занедбувати цієї ділянки, але основою європейського вибору студентської молоді, зокрема, на пограниччях, повинні бути найщиріші міжкультурні взаємини та здатність оцінювати проблеми різних культурних просторів у всьому світі.

Приклад Перемишля – часопис «Глобальна політика»

Перемишль – одне із європейських міст, розташованих поблизу України. Його польські та українські цінності тісно пов'язані з європейськими. Польсько-українським минулим і сучасним займаються чисельні наукові установи, товариства і організації. У старшого покоління поляків та українців перемагають воєнні ресинтементи, але молоде покоління характеризується великою відкритістю до взаємної співпраці. Від 2007 року існує в Перемишлі Інститут міжнародних відносин Державної вищої східноєвропейської школи (далі – ДВСШ), в якому навчається академічна молодь, яка у майбутньому хоче займатися світовою політикою [10]. Тут навчаються студенти, насамперед з Перемишля і околиць,

а також із таких сусідніх повітів: білгорайського, любачівського, ярославського, сяноцького та бещадського. Кожного року збільшується кількість студентів з України. Прибувають переважно із Львівської області, зокрема, прикордонних районів (Мостиська, Самбір, Яворів, Рава Руська). Є студенти з Буковини, центральних областей України, та навіть з Криму. У цьому академічному році, 2012/2013 на першому курсі Інституту міжнародних відносин навчається понад 1/3 студентів, що постійно проживають в Україні. Кар'єра випускників складається по-різному, різними шляхами, однак частина з них залишається в регіоні і своєю діяльністю впливає на загальний образ придатності регіону для того, щоб зламати бар'єр недовіри, полегшувати комунікативність з оточенням і утверджувати європейські цінності.

Студенти міжнародних відносин ДВСШ в Перемишлі зацікавлені проблематикою трансграничних територій, особливо, якщо вони там живуть або навчаються, але завданням вищу є створити ситуації, що сприяють різноманітним студентським ініціативам. В Інституті міжнародних відносин ДВСШ саме за такими принципами діє Коло молодих дипломатів і його видавничий орган «Глобальна політика». Щоб привернути увагу студентів до співпраці і активізувати їх творчу ініціативу, використовується широкий тематичний спектр заходів: студентські конференції, інтеграційні виїзди, танцювальні клуби і т. д. Мотивувальною технікою є використання присутності закордонних студентів, їх досвіду, знання української чи молдавської дійсності, а також західноєвропейської та американської, бо такі студенти теж є у Перемишлі. Іноді саме закордонні студенти, звичайно, це переважно студенти з України (загалом на трьох курсах на факультеті міжнародних відносин навчається їх близько 50), виступають з власними пропозиціями, наприклад, у 2010 році запропонували організувати професійний танцювальний клуб. Значна їх частина має карту поляка, тобто представляє своє польське походження і проживає у прикордонних районах. Багато з них – вихідці з мішаних родин або з родин, де культурний вплив настільки великий, що обидві культури (українська і польська) є для них власними. Молоді люди охоче ангажуються в розширення польсько-українських взаємин, потрібно тільки створити їм для цього умови. Друга група студентів з України не має польського походження. Проживають вони, як правило, на віддаленій від кордону території, але вони теж вразливі і відкриті до проблем сучасної людини і охоче беруть участь у трансграничних проектах.

Схожою є ситуація зі студентами з польським громадянством. Значна більшість – це поляки, молоде покоління Європейського союзу, відкрите до комунікації з зовнішнім світом. Деякі з них мають українське походження, хоча не всі дотримуються українських традицій. Щоб таких студентів активізувати, потрібно усвідомити багатокультурність їхнього походження. Тут я хочу встановити зв'язок з теоретичними зауваженнями з першої частини статті, з методами зменшення невпевненості одиниці у контактах з іншою культурою. Молода людина формує свою особистість, стикаючись з досвідом старшого покоління, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Наприклад, факт продовження традиції взаємного етнічного несприйняття у старших поколінь поляків і українців (ефект негативних стереотипів) відбивається ехом у свідомості молоді людини з обох боків кордону і тоді викликає негативну інтерактивність міжкультурної комунікативності. Посилення потреби долати перешкоди невпевненості і недовіри має тут особливе значення. Внз

повинен створювати можливість помічати широкий спектр образу міжкультурних взаємин. Студент міжнародних відносин повинен бути впевненим в оцінці цих взаємин і можливості звільнитися від місцевої перспективи, зазвичай дуже сильної, тому що вона формувалася і передавалася у найближчому сімейному оточенні. Не йдеться про відмежування від місцевих традицій, тільки про розширення пояснювальних горизонтів, щоб дати студентам можливість зрозуміти складність проблем сучасного світу, що повинно збільшити відстань і вразливість в оцінюванні проблем пограниччя.

Мета комунікації

Насамперед йдеться про те, щоб студент сам виховав у собі потребу оцінити власне середовище, тобто міжкультурну ситуацію на його власній території, у нашому випадку на польсько-українському пограниччі. Мети можна досягти, якщо усвідомлювати студентам цей очевидний факт, що місце їх проживання і навчання є інтегральною частиною регіону і світу, частиною регіональної і світової політики, геополітичних переплетень, від яких залежить життя сучасної людини. На прикладі Африки, Азії, Південної Америки чи високорозвинених континентів, таких як Північна Америка і Європа, студент вчиться засвоювати механізми міжнародної політики, знайомиться зі щораз більшою кількістю її питань, що полегшують або ускладнюють вирішення конфліктів, кількість яких постійно зростає. Поглиблення знань про світову політику дозволяє усвідомити необхідність безперервного відвернення кризових явищ, незалежно від джерела їх походження. Наприклад, чутливість до прав жінок в ісламських країнах, етнічних меншин чи цілих народів в Африці, вразливість до права мати свої храми і свободу католицької практики у Китаї, та низка культурних явищ, що пов'язані з визнанням та повагою іншої культури, веде до роздумів над ситуацією у безпосередньому середовищі студента.

Широкий погляд на міжкультурні взаємини дозволяє подивитися з відстані на свою батьківщину з її цінностями і недоліками. Батьківщина – це одна з основ тотожності і гідності, найчастіше представляємо її собі бездоганною, але якщо оцінити об'єктивно, то жодна батьківщина не позбулася хоча б частини негативних стереотипів, які слід неустанно поборювати. Якщо молода людина гляне на свою вітчизну через призму знання про інші регіони, де існують схожі проблеми (наприклад, ксенофобія), її оцінювання «власного подвір'я» буде врівноваженішим. Набагато важче їй буде залишитися з негативним стереотипом, якщо вона його шанує, і легше буде переоцінити можливе негативне відношення. Якщо критично оцінити цей механізм міжкультурних взаємин в Америці, Африці або Азії, тим легше той самий механізм оцінити у власному оточенні. Таким чином молода людина швидше зрозуміє специфіку власного пограниччя, легше здолає бар'єр невпевненості та недовіри до своїх сусідів і буде краще підготовлена до життя в багатокультурному світі. Ця модель європейського бачення успішно поширюється студентами Перемишля, як поляками, так і українцями. Завдяки їй стимулюється європейський вибір молоді в едукативному просторі пограниччя.

1. Pomiedzy kulturami: szkice z komunikacji międzykulturowej / pęd. Magdalena Ratajczak / Wrocław. – 2006. 2. Myers D. G. Psychologia / Poznań. – 2003. – С. 125. 3. Griffin E. Podstawy komunikacji społecznej / Gdańsk. – 2003. – С. 164. 4. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B. Psychologia społeczna / Gdańsk. – 2002. – С. 337. 5. Goldman N. Wstęp do socjologii / Poznań. – 2001. 6. Kozielecki J. Psychotransgresjonizm / Warszawa. – 2001. 7. Tarnowska E. Niepewność kulturowa a stosunek do inności // U progu wielokulturowości / Warszawa. – 1999. – С. 94. 8. Dembo M. H. Stosowana psychologia wychowawcza / Warszawa. – 1997. 9. Berger Ch. R., Calabrese R. J. Some Explorations in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Interpersonal Communication // Human Communication Research. – 1975. № 1. – С. 99–112. 10. Stosunki międzynarodowe – PWSW w Przemyslu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psw.pl/stosunki-miedzynarodowe>.

Олександр Мостяєв

Українство у цивілізаційному процесі: особливості поширення європейських впливів

У статті систематизовано особливості цивілізаційного процесу в Україні як такого, що відбувається на порубіжжі Європейської цивілізації.

The features of the civilizing process in Ukraine as having occurred on the frontier of European civilization are systematized in the article.

Україна від часів Київської Русі є частиною Європейської цивілізації. Про це, зокрема, свідчать не тільки її географічне та геополітичне розташування, але і синхронність цивілізаційного процесу, а також поширення його провідних форм, історичні та новітні економічні зв'язки України з Європою [19, с. 170–181].

Проте, на вклад українства у європейський цивілізаційний процес суттєво впливає його порубіжне положення. Через територію України або біля неї у минулому проходило і проходить нині декілька природних та цивілізаційних рубежів: між степом та лісом, між ареалами кочового (слабко цивілізованого, з потужними родовими пережитками) та осілого (цивілізованого) способів життя (від IV тис. до н. е. до кін. XVIII ст.), між індоєвропейським та тюркським населенням (від кін. IV до кін. XVIII ст.), між християнським та мусульманським світом (від поч. XIV до кін. XVIII ст.), між православ'ям та католицизмом (з XIV ст.). Хоча у XVIII–XIX ст. частина цих рубежів на території самої України ліквідовано або розмито,

однак до того вони визначали характер цивілізаційного розвитку, чим наклали відбиток на сучасну Україну і деякою мірою залишаються чинними і тепер.

Концепція порубіжного положення України розробляється найчастіше із застосуванням методології «фронтір-студій», в яких Україна уявляється як східна частина або форпост Великого Степового Європейського кордону. Про порубіжність України писали Ю. Липа, С. Рудницький, Є. Маланюк, М. Шлемкевич, І. Лисяк-Рудницький, О. Кульчицький, Я. Дашкевич, А. та І. Бички. Методологію фронтір-студій застосовують В. Балушок, В. Брехуненко, С. Леп'яво та інші історики для дослідження порубіжної ролі українського козацтва. Проте, загальні особливості протікання цивілізаційного процесу в Україні як такого, що відбувається на європейському порубіжжі, розглядалися фрагментарно. Тому спробуємо їх систематизувати.

Головною ознакою цивілізаційного процесу в Україні є іррадіація європейських впливів, яка простежується у поши-